

УДК 340.13

DOI 10.33244/2617-4154.2(15).2024.38-45

В. С. Шилінгов,

канд. юрид. наук, доцент

e-mail: schillingoff@ukr.net

ORCID ID 0000-0003-3097-4706;**О. В. Чернецька,**

канд. юрид. наук, доцент,

Державний податковий університет

e-mail: lena_chernetska@ukr.net

ORCID ID 0000-0001-8303-334X

ЛЕГІТИМНІСТЬ ЯК ОЗНАКА ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Статтю присвячено дослідженню загальнотеоретичних аспектів легітимності правової системи громадянського суспільства. Досліджено, що легітимність пов'язана зі спільними (загальними) уявленнями, сподіваннями, вимогами та оцінками соціальних суб'єктів, на яких базується довіра до правових норм та їх авторитет у суспільстві. Наголошено, що легітимність є основоположною та невід'ємною рисою правової системи громадянського суспільства.

Досліджуючи поняття легітимності, звертаємо увагу на те, що ця ознака стосується саме позитивного права, норми якого мають відповідати вимогам природного права, що зі свого боку є основою довіри до норм позитивного права з боку суспільства.

Вважаємо, що суспільство як складна соціальна система потребує упорядкування та налагодження взаємодії між його структурними елементами. Саме для цього в ньому з'являються держава та право, які разом із суспільством пройшли тривалий шлях еволюційного розвитку, в результаті якого в Новий час воно остаточно сформувалось як громадянське, яке базується на юридичній (формальній) свободі та рівності суб'єктів. У зв'язку з цим з'являються і відповідні вимоги до права та державної влади, зокрема вимога легітимності, яка полягає в довірі до зазначених інституцій з боку суспільства. Зазначено, що легітимність влади тісно переплітається з легітимністю права, ґрунтується на ній.

Авторами зроблено висновок, що правила поведінки, які встановлюються владою і забезпечуються її примусовою силою (позитивне право) мають базуватися на довірі суспільства, а тому не можуть суперечити загальноновизнаним правовим цінностям та вимогам природного права.

Ключові слова: правова система, право, легітимність, легітимність влади, легітимність права, громадянське суспільство.

Метою статті є з'ясування та дослідження загальнотеоретичних аспектів легітимності як властивості та ознаки правової системи громадянського суспільства.

Постановка проблеми. Еволюція сучасного суспільства характеризується високими темпами та динамікою змін у суспільних відносинах і соціальних зв'язках. Як влучно зазначив відомий французький дослідник у сфері юриспруденції Жан-Луї Бержель, «люди минулого могли бути свідками стабільного становища права, оскільки матеріальна складова цивілізацій не змінювалась»... Сьогодні тривалість життя цивілізацій, ер-цивілізацій скоротилася до двадцяти років. Ці ери отримують назви наукових відкриттів: ера парової машини, ера електричної енергії, ера двигуна внутрішнього згорання, ера атомної енергії, космічна ера [1, с. 277–278]. Ми дійсно є свідками цього процесу і, продовжуючи зазначену думку, можемо стверджувати, що стоїмо на порозі ери штучного інтелекту.

Безумовно, зазначені процеси відображаються на розвитку як права загалом так і окремих його галузей та інститутів. Зокрема, з'явилися такі галузі, як повітряне право, космічне право, споживче право та ряд інших обумовлених розвитком технологій і пов'язаних з ними соціальних змін. Але, незважаючи на бурхливий розвиток законодавства, потрібно зазначити, що принципи права, його мета та функції водночас залишаються практично незмінними. Таке становище досягається завдяки гнучкості права і загальних понять, що забезпечує певну стабільність права, навіть незважаючи на ті соціальні мутації, які вони відображають [1, с. 279].

Отже, дослідження поняття права, його природи ніколи не втрачають своєї актуальності, оскільки воно пов'язане з проблемами, що весь час постають перед суспільством. І який би значний шлях не пройшло людство за свою історію, питання упорядкування суспільних відносин, вирішення конфліктів, суспільної безпеки, прав і свобод людини не втратять свого фундаментального характеру для подальшого існування суспільства, що значно пов'язане з поняттям легітимності як влади, так і права. Легітимність права полягає в довірі до його норм з боку суспільства, що базується на загальних (спільних) уявленнях, сподіваннях, вимогах та оцінках суб'єктів суспільних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням загальнотеоретичних питань легітимності права займалися такі відомі українські вчені-правознавці: В. Дудченко, О. Іванченко, М. Козюбра, В. Копейчиков, М. Неліп, Ю. Оборотов, О. Петришин, О. Скрипнюк, В. Федоренко, М. Цвік, Ю. Шемшученко та ін.

Цим питанням присвятили свої дослідження і зарубіжні вчені, зокрема Р. Арон, Ф. Ауман, М. Вебер, Р. Дворкін, Д. Ллойд, Г. Харт, С. Шапіро та ін.

Виклад основного матеріалу. Історія засвідчує тривалий і тернистий шлях розвитку людства, в процесі якого його супроводжували як злети, так і падіння. Людське суспільство весь час змінюється, відносини і зв'язки, що існують в ньому, безперервно ускладнюються та вдосконалюються. Водночас воно прагне впорядкованості та стабільності. Отже, суспільство як складна соціальна система потребує упорядкування та налагодження взаємодії між його структурними елементами. Ця потреба реалізується в процесі соціального регулювання і полягає в закріпленні соціально необхідної позитивної поведінки людей та їх об'єднань з метою забезпечення цілісності суспільства та його

подальшого розвитку. Урегульованість і порядок – це саме ті якості соціального організму, які досягаються за допомогою соціального регулювання. Інакше суспільство не лише не змогло б розвиватись, воно навряд чи змогло б існувати.

У процесі соціального розвитку в суспільстві з'явився ряд соціальних регуляторів, різних за своїм значенням та характером, зокрема: мораль, релігія, етика, політика, право. У своїй основі соціальне регулювання – це засіб виживання суспільства в умовах боротьби із силами природи та конкуренції людей між собою. Так, зазначені соціальні регулятори об'єктивно зумовлені потребами суспільного розвитку.

Особливу роль у системі соціального регулювання відіграє право, яке з'являється на певному етапі розвитку суспільства. Можна стверджувати, що історія права починається з появою архаїчних форм суспільства (первісної громади). Лише згодом утворюється держава, в якій право набуває специфічних властивостей і претендує на роль основного регулятора суспільних відносин [2, с. 28]. Як зазначає Ж. Л. Бержель, «лише на стадії достатньо просунутих цивілізацій з'являються власне юридичні правила, хоча збірники положень, законодавчих за своєю формою, виникли значно раніше, наприклад, кодекс Хаммурапі у вавилонян, десять заповідей у євреїв або закони XII таблиць у римлян». Однак знання права протягом тривалого часу залишалось прерогативою жреців, а згодом було привласнене вождями, тобто право – продукт, що виник безпосередньо з містичних джерел, право, що вийшло із суспільного життя, було узурповане владою [1, с. 104].

Варто зазначити, що держава і право разом із суспільством пройшли тривалий шлях еволюційного (а інколи революційного) розвитку. Зачатки держави і права з'являються в надрах первісної громади. Остаточо їх формування завершується у кастово-становому суспільстві, тобто у суспільстві, яке базувалось на соціальній і майновій нерівності. Саме таке становище закріплювалось у праві, яке було нерівним для різних соціальних верств, а держава співпадала з пануючою соціальною групою. За таких умов держава та право закріплювали й охороняли привілеї вищих станів, від імені яких і здійснювалась державна влада. Однак поряд із захистом інтересів пануючих верств право також відображало інтереси всього суспільства, оскільки воно (право) насамперед є результатом природного розвитку суспільства загалом.

Виникнення права пов'язане з майновим і соціальним розшаруванням суспільства та появою в ньому соціальних верств та груп з різними також протилежними інтересами. У цей час первісні правила поведінки втрачають можливість виконувати роль універсального регулятора відносин. Вони були вже неспроможні зробити умови виробництва, розподілу та обміну товарами обов'язковими і рівними для всіх. Суспільне життя вимагало особливої форми регулювання відносин у вигляді загальнообов'язкових норм, встановлених (санкціонованих) і гарантованих публічною владою (державою), тобто особливим апаратом управління та примусу. Саме такі норми являють собою юридичне право.

Норми права встановлювали і підтримували єдині в масштабах суспільства порядок відносин, умови володіння та розпорядження власністю, обміну товарами, забезпечували єдність публічної влади, без чого неможливе нормальне, мирне життя будь-якого суспільства.

Право – закономірний результат внутрішнього розвитку регулятивної системи, відповідь на потребу суспільства у врегулюванні економічних, політичних, соціальних відносин, пов'язаних з розвитком виробничого способу врегулювання. Воно не нав'язується і не дарується суспільству зовнішньою силою, не з'являється за бажанням чи велінням конкретних суб'єктів. Право є необхідною умовою існування державно-організованого суспільства і має велику соціальну цінність [3, с. 171–172].

Отже, з виникненням держави, тобто у державно-організованому суспільстві, право стає основним, офіційним регулятором суспільних відносин. Державна влада монополізує можливість установлення загальнообов'язкових правил поведінки та їхнього забезпечення державним примусом, насамперед у сфері публічного інтересу. У зв'язку з цим (одночасно) постає питання, у чому полягає призначення права, яка його основна мета, зокрема справедливість чи порядок? Очевидно, що з позицій держави як виразника та гаранта забезпечення пріоритету публічних інтересів призначення права полягає у встановленні стабільного порядку. З точки зору окремого індивіда – метою права має бути забезпечення свободи, рівності, справедливості та природних прав людини. З огляду на потреби суспільства право має забезпечити узгодженість (баланс) загальносуспільних (публічних), групових (корпоративних) та індивідуальних (приватних) інтересів, тобто бути як компроміс між приватними, корпоративними та публічними інтересами, бути засобом подолання протиріч і вирішення конфліктів. Та це було неможливим у становому суспільстві, побудованому на соціальній і політичній нерівності, де статус суб'єктів визначався привілеями, які зумовлювались їх походженням. Але в надрах станового суспільства зароджуються і поступово зміцнюються елементи громадянського суспільства, яке остаточно сформувалось у Новий час. Саме в цей період на зміну старим вертикальним феодальним структурам приходять нові відносини, що базуються на юридичній (формальній) свободі та рівності суб'єктів. Це означало, що всі люди незалежно від їхнього походження, майнового стану та соціального статусу отримували рівні можливості, тобто юридичні права і свободи. Такі соціальні перетворення знайшли своє відображення в Декларації прав людини і громадянина (Франція, 1789 р.) та Біллі про права (США, 1791 р.).

Право є досить важливим, але одночасно і досить складним соціальним явищем. Через зазначені обставини (важливість і складність) юридична наука застосовує термін «право» в декількох значеннях. По-перше, правом називають соціально-правові вимоги людей, зокрема право людини на життя, недоторканість особи, її честь та гідність, таємниця особистого життя, право нації на самовизначення і тощо. Ці вимоги зумовлені природою людини та суспільства і вважаються природним правом. По-друге, під правом розуміють систему юридичних норм, встановлених державою та гарантованих її примусовою силою. Це позитивне право. По-третє, під правом розуміють правила поведінки, які створюються і діють незалежно від волі і бажання окремих осіб, це право в об'єктивному розумінні. У цьому аспекті вживаються терміни: «конституційне право», «цивільне право», «кримінальне право» та ін. По-четверте, під правом розуміють офіційно визнані можливості, якими наділяється фізична або юридична особа. Так, громадяни мають право на працю, на відпочинок, на освіту, на охорону здоров'я тощо.

Юридичні особи володіють правом на майно, на діяльність у певній сфері суспільного життя і та. ін. У зазначених випадках ідеться про право в суб'єктивному розумінні, тобто про можливість, що належить конкретній особі – суб'єкту права. По-п'яте, термін «право» застосовують для позначення комплексу взаємообумовлених та взаємодіючих правових явищ, охоплюючи природне та позитивне право, право в об'єктивному та суб'єктивному розумінні. У такому разі термін «право» ототожнюється з поняттям правової системи.

Становлення й розвиток громадянського суспільства зумовили якісно новий етап розвитку держави та права. Саме в умовах громадянського суспільства особливої ваги набувають питання легітимності публічної влади (держави й права). Легітимність демонструє сприйняття та ставлення до влади і права з боку суспільства. Це політико-правова категорія, яка означає згоду, підтримку, довіру або визнання суспільством, громадською думкою та світовим співтовариством авторитету публічної влади (держави) загалом і державно-правових інститутів зокрема. Легітимність – слово латинського походження (*legitimus*), що в перекладі означає належний, правильний, правомірний. Поняття легітимності сформувалось у період Англійської буржуазної революції середини XVII ст. і Великої французької буржуазної революції кінця XVIII ст. у зв'язку зі змінами політичних режимів і органів влади засобом революцій, переворотів та інших радикальних суспільних перетворень.

Легітимність публічної влади стосується всіх її елементів, зокрема: цілей, засобів, методів, форм, дій, рішень тощо. Зневажати легітимність у громадянському суспільстві неможливо, це притаманно лише для деспотичної, тиранічної влади, авторитарного або тоталітарного типу, або ж влади слабкої, тимчасової, приреченої. Влада, яка функціонує в демократичному режимі, приділяє легітимності своїх дій найбільш прискіпливу увагу, яка визначається не стільки її добрими намірами, скільки нагальною соціальною, політичною і правовою потребою управляти за згодою народу. У громадянському суспільстві легітимність влади забезпечується конституцією, пріоритетом прав людини, загальним виборчим правом, представництвом та справедливістю.

У зв'язку з цим постає проблема легітимності права. Інакше кажучи, виникла потреба з'ясувати, на чому базується право, що лежить у його основі: суспільна згода чи державний примус. Дехто з дослідників наголошує на тому, що саме державний примус є специфічною і водночас визначальною рисою, яка відмежовує, відокремлює право від інших соціальних регуляторів. Однак, на наше глибоке переконання, примус у праві необхідний (і виправданий) лише для захисту та забезпечення порядку, що ґрунтується на загальній (спільній) згоді.

Без розуміння питань легітимності права як виду соціальних норм не можна відповісти на питання – як формуються нормативні порядки, що володіють силою нав'язувати волю індивідів, направляти їх поведінку. Саме визнання позитивного права є причиною його виконання, наділяє його силою в правовідносинах, адже реалізація закону виключно через страх покарань, так звана маргінальна правомірна поведінка, ніколи не буде достатньою для досягнення цілей правового регулювання. Отже, можна зробити висновок, що не примусовість, а насамперед авторитет, визнання норм дає

змогу їм діяти. Тому легітимність закону є головною сутнісною властивістю позитивного права, що не забезпечується примусом. Легітимність є властивістю, ознакою права, яка поряд з іншими якостями характеризує онтологічну сутність права [4, с. 14].

Як зазначає відомий англійський дослідник права Д. Ллойд, «люди підпорядковуються закону не тому, що їх змушують до цього силою, а тому, що вони погоджуються з його дією або у крайньому випадку не заперечують проти цього. І саме така згода, а не загроза застосування сили надає правовій системі можливість функціонувати. Такий підхід особливо в минулому асоціювався з ідеєю суспільства і права, заснованих на суспільному договорі, який закріплював згоду вільних людей у природному стані підпорядковуватись праву і владі.

У демократичних суспільствах її замінила ідея загального виборчого права і правління більшості, що дозволяє індивіду час від часу проявляти своє ставлення до діючої системи влади» [4, с. 40].

Легітимність влади потребує особливої правової аргументації. Апеляція до закону, тобто до легальності влади, її законності (зокрема, посилення на конституцію або інші юридичні аргументи) ще не означає її легітимності в очах суспільства, громадської думки або світового співтовариства. Закон може легалізувати й узурповану, тиранічну владу, яку суспільство не приймає, однак змушене їй підкоритися (наприклад, у результаті громадянської війни). На відміну від легальності легітимність не є юридичним засобом визнання влади або державно-правових інститутів такими, що відповідають закону. Будь-яка влада, яка видає антиправові закони, але забезпечує їх виконання законними методами, вважається легальною, однак водночас вона є не легітимною, тобто не сприймається широким загалом (суспільством, світовим співтовариством). З цього слідує, що навіть бездоганний з точки зору юридичної техніки закон не є запорукою існування належної, правильної, правомірної, тобто легітимної влади у суспільстві.

Висновки. Легітимність пов'язана зі спільними уявленнями, сподіваннями, оцінками та вимогами соціальних суб'єктів, що лежать в основі згоди (довіри) суспільства, що найважливіші відносини в ньому будуть упорядковані відповідно до загальноновизнаних правових цінностей, зокрема свободи, рівності, справедливості та солідарності.

Саме в правових нормах вимоги суспільства, суб'єктів суспільних відносин, якщо вони відповідають відповідним критеріям, повинні знаходити чітке і стабільне вираження. Завдяки фіксації в правових нормах (в об'єктивному праві) у будь-якого учасника відносин є впевненість, що конкретна вимога буде повністю підтримуватися юрисдикцією держави як суб'єктивного права і що всі інші суб'єкти повинні будуть (юридично зобов'язані) з цим рахуватися [4, с. 15].

Отже, легітимність влади тісно переплетена з легітимністю права, ґрунтується на ній. І правила поведінки, які встановлюються владою і забезпечуються її примусовою силою (позитивне право), жодного разу не можуть суперечити правовим цінностям та вимогам природного права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бержель Ж. Л. Загальна теорія права / за заг. ред. В. І. Даниленко ; пер. з фр. Видавничий дім NOTA BENE, 2000. 578 с.
2. Денніс Лойд. Ідея права / пер. з англ. М. А. Юмашевої, Ю. М. Юмашева. Югона, 2002. 416 с.
3. Загальна теорія держави і права : підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / М. В. Цвік, В. Д. Ткаченко, І. І. Богачова та ін. ; за заг. ред. М. В. Цвік, В. Д. Ткаченко, І. І. Богачова. Харків : Право, 2020. 568 с.
4. Загальна теорія права : підручник / Петришин О. В., Лук'янов Д. В., Максимов С. І., Смородинський В. С. та ін. ; за заг. ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2020, 568 с.
5. Іванченко О. М. Легітимність права в контексті вимог суспільства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2022. № 55. С. 12–16.

REFERENCES

1. Berzhel Zh. L. Zahalna teoriia prava / za zah. red. V. I. Danylenko ; per. z fr. Vydavnychiy dim NOTA BENE, 2000. 578 s.
2. Dennis Loid. Ideia prava / per. z anh. M. A. Yumashevoi, Yu. M. Yumasheva. Yuhona, 2002. 416 s.
3. Zahalna teoriia derzhavy i prava : pidruchnyk dlia studentiv yurydychnykh spetsialnostei vyshchykh navchalnykh zakladiv / M. V. Tsvik, V. D. Tkachenko, I. I. Bohachova ta in. ; za zah. red. M. V. Tsvik, V. D. Tkachenko, I. I. Bohachova. Kharkiv : Pravo, 2020. 568 s.
4. Zahalna teoriia prava : pidruchnyk / Petryshyn O. V., Lukianov D. V., Maksymov S. I., Smorodynskiy V. S. ta in. ; za zah. red. O. V. Petryshyna. Kharkiv : Pravo, 2020, 568 s.
5. Ivanchenko O. M. Lehitymnist prava v konteksti vymoh suspilstva. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Yurysprudentsiia*. 2022. № 55. S. 12–16.

V. S. Shilingov, O. V. Chernetska. LEGITIMACY AS A FEATURE OF THE LEGAL SYSTEM OF CIVIL SOCIETY

The article is devoted to the study of the general theoretical aspects of legitimacy of the legal system of civil society. It is proved that legitimacy is associated with common (general) ideas, expectations, requirements and assessments of social actors on which trust in legal norms and their authority in society are based. The author emphasises that legitimacy is a fundamental and inherent feature of the legal system of civil society.

Exploring the concept of legitimacy, the authors draw attention to the fact that this feature relates specifically to positive law, the rules of which must comply with the requirements of natural law, which in turn is the basis of trust in the rules of positive law on the part of society.

According to the authors, society as a complex social system needs to be organised and interaction between its structural elements should be established. For this purpose, the state

---

Шилінгов В. С., Чернецька О. В. Легітимність як ознака правової системи громадянського суспільства

and law appear in it, which, together with society, have gone through a long way of evolutionary development, as a result of which, in modern times, it was finally formed as a civil society based on legal (formal) freedom and equality of subjects. In this regard, there are corresponding requirements for law and state power, in particular, the requirement of legitimacy, which is the trust in these institutions on the part of society. The author notes that the legitimacy of government is closely intertwined with the legitimacy of law and is based on it.

The authors conclude that the rules of conduct established by the government and enforced by its coercive power (positive law) should be based on public trust and therefore cannot contradict the universally recognised legal values and requirements of natural law.

Keywords: *legal system, law, legitimacy, legitimacy of power, legitimacy of law, civil society.*

Стаття надійшла до редколегії 4 квітня 2024 року